



YAZMA TUTKUNU İKİ YAZAR

LEYLÂ ERBİL ve MARGUERITE DURAS

Sevim AKTEN*

Özet

Birisi çağdaş Fransız Edebiyatı'nda kendini hiçbir yazınsal yönelime ait saymayan Marguerite Duras gibi bir yazı ustası, diğeri çağdaş Türk Edebiyatı'nda hiçbir kalıba sığmayan, yerleşik değerlere kafa tutan, ödüllere katılmayan, sıradışı bir yazar Leylâ Erbil. Ortak özellikleri kimseye benzememek, kimseye öykünmemek, yeniyi aramak, özgür düşünceyi özgün yapıtlarla yansıtmak. Bu iki ilginç yazarda benzerlikler aramak ilk bakışta olanaksızdır, hatta yanlıştır. Ama rastlantısal da olsa ortada yazıyı algılamalarında ve yansımalarında benzerlikler var. Yapıtlarının çoğul okumaya açık oluşu kimi koşutlukları aynı bağlamda yorumlama olanağı sunuyor. Her iki yazarın yapıtlarında, yazarlar da kişileri de herkes kendi gerçeğini kendi arar, kendi kurar; ister yaşanmış ister düşünmüş olsun. Düşünsel ve yazınsal yönelimlerini kişi üzerinden yapıta yansıtan yazarların verdiği ipucu doğrultusunda önceliği odaksal kişiye vererek metin içi konumlarını ve metin dışı bağlanımlarını değerlendirmek ilginç bir çalışma olur düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: *Leyla Erbil, Marguerite Duras, René Girard, Gerçeklik, Kurmaca.*

TWO WRITERS WHO DOTE UPON WRITING LEYLÂ ERBİL and MARGUERITE DURAS

Abstract

One of them is a wordsmith like Marguerite Duras who does not regard herself appertaining to any literary movement in contemporary French Literature, the other one is an extraordinary writer Leylâ Erbil who outgrows stereotypes, opposes to the established forms, and doesn't accept awards. Being unlike anyone, not emulating to anyone, searching for the new and reflecting free thought via unique works of art are their common characteristics. At first, looking for similarities in these two writers is impossible, it is even incorrect. However, there are similarities in their perceptions and reflections of writing though it is coincidental. That their works are open to plural reading gives the opportunity to interpret some parallelisms in the same context.

In the works of both authors, both writers and their characters search for his/her own truth and establish their own facts whether it is lived or imagined. We are in the opinion that it would be an interesting study to evaluate in-text positions and out-of-text connections by giving priority to the focal person in line with the hint given by the writers, who reflect their intellectual and literary tendencies to their works through characters.

Keywords: *Leyla Erbil, Marguerite Duras, René Girard, Reality, Fiction.*

*Prof. Dr., Atatürk üniversitesi, Emekli Öğretim Üyesi, ERZURUM.
e-posta: sevimakten45@hotmail.com.

“**Leylâ Erbil** edebiyatımızın tahtındadır, başımızın tacıdır. O, **Tuhaf Bir Kadın... Karanlığın Günü**’nü aydınlattı. En güzel **Mektup Aşk**ları’*nı yazdı. Eski Sevgili*’leri yeniden âşık etti. **Gecede** ve gündüzde okurlarını yüceltti. Kötülükleri ve haksızlıkları **Hallaç** pamuğu gibi attı. Kendini dev sanan nice yazarlar, onun yanında **‘Cüce’** kaldı. Aklımızdan ve kalbimizden uçurduğu **Zihin Kuşları** için minnettarız ona...” (Talât Sait Halman)

Yazarlarla yapılan söyleşilerde sizin için yazmanın anlamı nedir diye alışılmış bir soru sorulur. Her birinin gerekçesi ayrıdır. Yazmak kimine göre bir arayış, bir çıkış yolu, kimine göre bir buluştur, kimi kendini ifade etmek, kimi özgürleşmek, kimi hesaplaşmak, kimi de içini dökmek için yazdığını söyler. Bana göre yazmak bir ayrıcalıktır, yerine göre aykırılık ya da alışkanlıktır, yeniden doğuştur, varolmaktır, çoğalmaktır, unutulmamaktır, yaşamak ve yaşatmaktır.

Marguerite Duras için yazmak nevrozdan kurtulmanın, arınmanın yoludur, yarattığı kişilerle yaşar, yaşadıkça yazar, yazdıkça özgürleşir.

Leyla Erbil için yazmak platonik bir aşktır, karşısındakine dokunmadan, konuşmadan sohbet etmektir. Karşısındakinin yerine geçendir, “*kendi kendini doğrutmak*”, yaratmaktır, “*hakikat diye bir şey olamayacağını bilinciyle, hakikati aramaktır*” (Erbil, Kalan:10).

Birisi çağdaş Fransız Edebiyatı’nda kendini hiçbir yazınsal yönelime ait saymayan Marguerite Duras gibi bir yazı ustası, diğeri çağdaş Türk Edebiyatı’nda hiçbir kalıba sığmayan, yerleşik değerlere kafa tutan, ödüllere katılmayan, sıradışı bir yazar Leylâ Erbil. Ortak özellikleri kimseye benzememek, kimseye öykünmemek, yeniyi aramak, özgür düşünceyi özgün yapıtlarla yansıtmak olarak tanımlanabilecek iki yazarda benzerlikler aramak ilk bakışta olanaksızdır, hatta yanıltıcıdır. Ama rastlantısal da olsa yazıyı algılamalarında ve yansıtmalarında benzerlikler var. Yapıtlarının çoğul okumaya açık oluşu kimi koşutlukları aynı bağlamda yorumlama olanağı sunuyor.

“*Metnin içeriğinin, yazarın yakıştırmasıyla, hakikati ele geçirme çabası*” (Erbil, 2013a: 10) olduğunu savlayan Erbil ile gerçeği kendi algıladığı biçimiyle yapıtlarına yansıtan Duras bu konuda uzlaşmış gibiler. Her iki yazarda da her zaman öznel ve yalın bir gerçeklik kurguludur. Gerçek, ya kendini bulma ya da kendini yok etme eğiliminde saklıdır. Yazarlar da kişileri de herkes kendi gerçeğini kendi arar, kendi kurar; ister yaşanmış ister düşünmüş olsun. Her iki yazarda da özellikle kadınlar toplumsal cinsiyetinden sıyrılıp birey olma yönünde savaşım vermektedir.

Düşünsel ve yazınsal yönelimlerini kişi üzerinden yapıta yansıtan yazarların verdiği ipucu doğrultusunda önceliği odaksal kişiye vererek metin içi konumlarını ve metin dışı bağlanımlarını araştıralım.

Leylâ Erbil’in mercek altına aldığımız üçlemesinde **Tuhaf Bir Kadın**¹, **Kalan**², **Tuhaf Bir Erkek**³ kişiler geçmişleriyle betimlenir, ait oldukları dinin, ırkın, ülkenin insanları olarak biçimlenir. Ayrıcı özellikleri olsa da genel olarak toplumsal cinsiyet kimlikleriyle tanınırlar. Ortak bellekte yerleştikleri gibidirler, bu nedenle silik görünürler. Tarihsel, toplumsal ve siyasal olayların arkasından bir görünüp bir kaybolurlar.

Varoluşları geçmişleriyle ilintili kişiler, kimi zaman bakır tencereyle, kimi zaman duvardaki bir aile fotoğrafıyla, aynalarla ve anılarla güncel yaşama yerleşirler. Geçmişin kalıntıları, kimi zaman son örnekleri olan kişiler bir etnik grubu, bir sanat dalını, bir ideolojiyi, bir söylenceyi, bir düşünceyi, kısacası tüm insanlık durumunu canlandırmak için görevlendirilmişlerdir. Her birinin ayrı bir işlevi vardır, göndermeleri genellikle imgeler yoluyla kurulur.

İstanbul sokaklarında bağırarak günlük gazeteleri satan çocuğun pençeleri vurulu kunduralarından Hrant’ın yamalı lastik pençelerine geçilir. Hemen ardından Onat Kutlar, Uğur Mumcu, Doğan Öz, kanlı pazarlar, cumartesi anneleri, coplar, biber gazları, tanklar, tazyikli sularla bir yakın tarih sorgulanır.

Düğmelerden, plise eteklerden, Hristo ustadan, aynalı pasajın sakinlerinden, 6-7 Eylül 1955 olaylarına geçiş yine imgelem yoluyla yansır. Pasajın üst katındaki tanrıça heykellerinden Marilyn’e, Kennedy kardeşlere olağanüstü ayrıntılarla geçilir. Hegel’in Köle-Efendi Diyalektiğinden, Stockholm sendromuna giden yol saplantısal çocukluk imgeleriyle anlanılır.

Boğazdaki yalılarda oturanlar, her milletten gecekondulu sakinleri, eski İstanbul hanımefendileri, siyasi militanlar, devrimciler, hapistekiler, açlık grevindekiler ne denli gerçekse mitolojik figürler, hayal ürünü kötüler (gogmoglar, gorgolar, egolar, unsurlar), kızlarını diri diri gömen babalar, batılı filozoflar, İslam bilginleri, dinsel mitler de bir o kadar gerçek olarak yansır.

1 Erbil, Leyla, Tuhaf Bir Kadın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

2 Erbil, Leylâ, Kalan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013a

3 Erbil Leylâ, Tuhaf Bir Erkek, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013b.

Bu oluşumların gölgesinde biçimlenen kişilerin her birinin yaşadığı bir kırılma noktası vardır; ortak ya da öznel, hepsi güdümlü kişilerdir. Kimisi kendini kanıtlama, kimisi ötekini yoketme, kimisi ideallerinin peşinde; ama hepsi bir dolayımın gölgesinde eylemlerini sürdürürler. Bu yüzden görünürdeki eylemlerin yönüyle kökenlerindeki dürtü örtüşmez.

Başkalarının üzerinden kendilerini kanıtlamaya kalkışır; kendini eksik hisseden biri ancak ötekini altederse öfkesini yenebilir, intikam alırsa yatıştır. Ama öcünü alamayan biri yıkıcı duygularını bastırma yoluna giderse hiç ortaya çıkar. Deyim yerindeyse bu hastalıklı bir ruhsal durum demektir. Kişi ötekini bağışlayamadığı ya da altedemediği için içten içe erir. L. Erbil'in kişileri çoğunlukla varoluşsal bir haset içinde kıvrandır. Yıkıcı duygular ve karmaşalar içinde varlığını sürdürürken kırılma noktasında eyleme geçer ya öcünü alır ya da bir şekilde kendini kanıtlar ve rahatlar ama bunlar olmazsa hiç büyür.

Toplumsal dayatmaları acımasızca eleştirirken imgeler ve simgeler aracılığıyla kurulu düzenle eğlenmekten geri kalmaz. Ölüm gibi ciddi konularda bile aykırı ve alaycı duruşunu sürdürür. Bunun en güzel örneklerinden biri bir yıllık evli çiftin evliliklerini kurtarma oluntusudur (Erbil, 2013b: 85). Baş başa balık yerken eşek arılarının saldırısına uğrayan genç kadın kendini korumak için göle atlar, koca ısıklı Tarkan'ın oynama şıkıdım şıkıdım şarkısını çalar. Tuhaf kocanın vurdumduymaz tavrı, ipe sapa gelmez yorumları çifti evliliklerini bitirme noktasına götürür (Erbil, 2013b: 115). Aynı anda "mutluluk odur ki biz bize yeteriz." diye gönenen bir erkek "keşke bununla olacağıma (siyasi) yürüyüşlere katılsaydım" (Erbil, 2013a: 95) diye düşünen bir kadın. Duyguları bu denli farklıyken evlilik algıları ne ölçüde örtüşür. Genç kadının yaşadığı çelişkilerin gerilime dönüşmesi doğaldır. Yaşadıklarının ayırımında olmayan kocanın duyarsızlığı karşısında kadının çırpınmaları simgesel anlatımla betimlenir. Arı sürüsünün saldırısına uğrayan genç kadın masmavi gölün sularına atar kendini, dibe vurur her anlamda ama Erbil'in kadınları güçlüdür kendilerini kurtarmayı iyi bilirler. Eşini eşek arısı hortumu olarak gören kadın (Erbil, 2013b: 109 / Erbil, 2013a: 56) aşkı "Haliç sularında battı batacak... kağıttan bir kayıkçık" (Erbil, 2013b: 111) olarak algılar. Ölümçül operacı arılar oluntusu ölüm izleğine derin anlamlar yüklenmiş, çarpıcı imgelerle en yetkin anlatımını bulmuş, mitolojik göndermelerle varsıllaşmış, (Erbil, 2013b: 114) akıllardan kolay kolay silinmeyecek bir öyküdür.

Ancak inanın insana yaşattığı kısımlara gelince yazar imgesel dili bir anda bırakır, gerçeği en katı haliyle çarpıcı bir dille aktarır. Bu bağlamda tüm sanatsal yapıardan arınıp acımasız bir söylem yeğler. Savaşlar, yıkımlar, ihanetler, intiharlar, cinayetler en can yakıcı anlatımıyla okuru derinden etkiler. Burada okurla yüzleşen artık "sivri dilli" Leylâ Erbil'in ta kendisidir.

Aynı izlekleri aynı imgesel dille betimleyen Marguerite Duras, *Détruire dit-elle*⁴ adlı yapıtında تنها bir otelde karşılaşan dört beş kişinin geçmişlerini sorgulamalarını öyküler. Anlatının odağında yakın geçmişte doğmadan ölen bebeğinin yol açtığı ruhsal çöküntüyü yaşayan genç bir kadın vardır. Romanın ana örgesi karşılaşma Duras'ın bütün romanlarında yinelenen bir izlettir. Karşılaşma bunalımdan, can sıkıntısından ve yalnızlıktan kurtulmanın çıkış kapısıdır. Ancak bu umut kapı açılıp kapanana dek kısa sürer. Kişiler çok geçmeden yine içlerine kapanır, yine yalnız kalırlar.

Détruire dit-elle Yahudi kimliklerinden ötürü toplumsal anlamda dışlanmış iki erkeğin, bireysel anlamda engellenmiş ve hırpalanmış iki kadının yaşamlarından birkaç günlük bir kesitin anlatımıdır. Duras'da alışlageldiği gibi bu öyküde de kişiler bir yapıttan ötekine dönüşümlü olarak ortaya çıkarlar; kadın ya da erkek olmalarının hiç önemi yoktur, insan olarak duyguları ve davranışları tanıtıcı özellikleridir. Adları kimlikleri hakkında ipucu verir. (Stein, Thor, Alissa, Elisa gibi) ortak yönleri özellikle bu yapıtta, edilgen başkaldırılarıdır. Kişinin kendini yoketmesine kadar varan bu durumun nedeni toplum karşısında kişinin kendini güçsüz hissetmesidir. Toplumsal baskılar karşısında güçsüz kalan kişi çıkışı kendini yoketmekte bulur. Romanda toplumsal baskılardan söz edilmemesine karşın bu olgunun kişiler üzerinde yarattığı yıkım öne çıkmaktadır. Kişilerin yerleşik yargı karşısındaki tepkileri kendi kendini yoketmekle sonlanır, böylelikle özgürleştiklerini duyumsarlar.

Romanın odak kişisi Elisa'nın kendini yoketme eylemi durmadan ilaç alarak uyumaya ve unutmaya çalışmasıyla açıklanır. İlaçlarla beyni uyuşturulan Lahzen (Erbil, 2013a) gibi Elisa da geçmişinden kurtulmaya çalışır. Bu yıkıcı edimin ardında doğmadan ölen bebeğiyle özdeşleşme isteği vardır. Ölüm izleğinin dolaylı anlatımı ise kişinin sosyal benini yok etmek üzere kendini toplumdaki soyutlamasıyla anlamlanır. Duras'ın bütün yapıtlarında ölüm izleği değişkeleriyle yinelenir. *Le Vice-Consul*'de öldürülen vebalılar, *L'Amante Anglaise*'de parçalanmış kadın cesedi, *La Vie Tranquille*'de denizde boğulan adam, *Les Petits Chevaux de Tarquinia*'da mayın patlaması sonucu ölen gencin parçalanmış cesedi, *Moderato Cantabile*'de sevgilisi tarafından öldürülen kadın. Pek çok romanda saplantısal yinelenen kişilerden dilenci kadının ölen çocuğu ve en önemlisi *Hiroşima mon Amour*'daki kitlesel ölümleri konu edinen yapıtlarında ölüm izleği anlatının odağındadır. Ayrıca zehirlenmiş köpekler, kurbağalar, ölü piliç yiyen boğa yılanı, ölü balıklar, ölü kuşlar da bu bağlamda sayılabilir. Ölümle yüz yüze gelen kişilerin hepsi yıkımın izlerini taşırlar. Bunlar zaten hırpalanmış, kırılmış, güçsüz kişilerdir. Aykırı durumlar karşısında daha

4 Duras, Marguerite, *Détruire dit-elle*, Editions de Minuit, Paris 1969.

kırılgan olmaları nedeniyle Duras'da ve Erbil'de kadınlar göz önündedir. Doğmadan ölen çocuğunu kaybettikten sonra, bütün zamanını şezlonga uzanıp boş bakışlarla gökyüzünü seyrederek geçiren Elisa acısını içinde yaşar. Yıkımı içselleştirmiş, bedelini yalnızca kendine ödetmeyi seçmiştir. Oysa yaşam boyunca ölen bebeğinin acısıyla kıvranan **Tuhaf Bir Kadın**'daki anne duygularını en yıkıcı biçimde ötekine yöneltmiştir. Kızıyla çatışması, eşyle geçimsizliği, çevresine öfkesi gündelik yaşamını derinden etkiler. *"Ne vakit aynalı pasajı düşünsem aklıma annemin tuvalet masası aynadaki annesine durmadan uzanan kavuşamayan bir bebek gelir"* (Erbil, 2013a: 165).

Leylâ Erbil kişilerin eylemlerini kavramsallaştırma savındadır. Önemli önemsiz her olayın ardında hemen hemen aynı kavramlara göndermede bulunur, aile içinde, iş ortamında, arkadaşlar arasında, çarşıda pazarda yaşananların arkasında toplumsal gerginliklerin izleri vardır. Kişiler üzerine yansımaları halinde, kavgalara, yıkımlara, sürgünlere hatta cinayetlere kadar ulaşır bu gerginlikler. L. Erbil'in kadınları hem kendi varlığını tanımak hem toplum içindeki yerini belirlemek hem de özbilincine varmak için kimlik arayışındadırlar. Kimseye benzemedikleri ve benzemek istemedikleri için tuhaftırlar. Aykırı davranışlara kalkışmalarının gerekçesi başkaldırı olsa da bir türlü kendilerini kanıtlayamazlar, hep bir sarmalın içinde devinir dururlar. Her biri hayatının bir döneminde engellenmeyi, düşüşü, umutsuzluğu, çaresizliği yani dünyadaki cehennemi yaşamıştır.

Kişilerin yaşadığı olumsuzluklar başkalarına özenme ve onlar gibi olma eğilimiyle su yüzüne çıkar. Durumlarının bilincinde olunca kendilerini başkalarıyla karşılaştırarak onlara öykünme yoluna giderler. Kurtuluşu gecekonduda mahallesine dönerek halkın arasına karışıp onlar gibi yoksul bir yaşam sürmekte arayan tuhaf kadın siyasal anlamda üzerine düşeni yaptığını sanmaktadır (Erbil, 2014: 156). Ama sevinçten boğulurcasına şarkı söyleyerek yola çıktığı bu serüvenden düş kırıklığıyla geri dönerken yıkılmıştır (Erbil, 2014: 172).

Kadın kahramanların tüm örüntülerdeki konumuna bakarak amaca ulaşmak yolunda yönlendirici yerine göre de engelleyici birinin varlığı sezilir. Eylem girişimi bir başka öznenin üzerinden gerçekleştiği için dolayımına durumu gündeme gelir. Bu bağlamda René Girard⁵'in bakışıyla konuya yaklaşmak yerinde olacaktır. Ölü bebek ana örge olarak dolayımına eğiliminin farklı düzlemlerde gerçekleşmesinin temelinde yer alır. Dolayımına nesneye doğrudan yönelmek yerine öteki üzerinden nesneye ulaşmanın dolambaçlı yoludur.

Bu yorumla hem engel hem araç olması bakımından Erbil'de annenin tek dolayımlayıcısı kızıdır. Anne kendisine rakip olarak gördüğü kızıyla ya kendine benzetmek ya da tamamen yok etmek üzere sürekli bir çatışma ortamı yaratır. Kızı ise kurulu düzenin savunucusu olarak gördüğü annesine kafa tutarak buyurgan erke ve toplumsal değerlere başkaldırır. İşte bu noktada "mimetik arzu" bir başka deyişle "üçgen arzu" gerçekleşir. Bu ortamda birbirleriyle farklılaşan kişiler kıskançlık, öfke, haset gibi yıkıcı duygularla boğuşurlar.

Anne-kız-doğmadan ölen bebek üçlemesinde Erbil'de aile içinde rekabet ortamı yaşanır. Duras'da Elisa-kızı-doğmadan ölen bebek üçlemesinde ise anne öfkesini kızına değil kendine yöneltir. Öteki saydığı kızından uzaklaşarak yıkıcı duygularının yönünü saptırır.

Sonuç olarak her iki yazarda da özgürlük arayışında olan kadınlar kendilerini başkalarının üzerinden kanıtlamak isterler. Bastırılmış duyguların nedenini araştırma ve açıklama yerine davranışlarıyla Hegel'in Köle-Efendi Diyalektiği doğrultusunda sergileme yoluna giderler. Böylelikle karşısındakilerle ilişkileriyle özbilincine ulaşmaya çalışırlar. Her iki yazarın kişilerinde bireyin kendisi olma ve efendi konumuna geçerek özgürleşme düşüncesi yatar. Her iki romancıda da aynı acıyı yaşayan kadınların tepkileri yıkma eylemiyle yanıt bulur.

⁵Girard, René, Romantik Yalan ve Romansal Hakikat, (Çev. Arzu Etensel İldem), Metis Yayınları, İstanbul 2007.

KAYNAKÇA

Duras, M. (1969). **Détruire dit-elle**, Editions de Minuit, Paris.

Erbil, L. (2013a). **Kalan**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Erbil, L. (2013b). **Tuhaf Bir Erkek**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Erbil, L. (2014). **Tuhaf Bir Kadın**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Erbil, L. (2013c). **Zihin Kuşları**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Girard, R. (2007). **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat**, (Çev. Arzu Etensel İldem), Metis Yayınları, İstanbul.